

21. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. – М., 1960.
22. Визгин В.П. Ментальность, менталитет // Современная западная философия: Словарь. – М., 1991.
23. Марков Б.В. Мораль и разум. Послесловие // Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. – СПб., 2000.
24. Душков Б.А. Психология типов личности, народов и эпох. – Екатеринбург, 2001.
25. Душков Б.А. Психосоциология менталитета и нооменталитета. – Екатеринбург, 2002.
26. Кабрин В.И., Березина Е.М., Карнаухов Д.А. Метод моделирования коммуникативных миров в исследованиях ментальности // Вестник ВГУ. Серия Гуманитарные науки. – 2004. – № 2.
27. Фуко М. Археология знания. – К., 2003.
28. Луман Н. Эволюция. – М., 2005.
29. Луман Н. Дифференциация. – М., 2006.
30. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. – Т. 1: Учеб. по спец. «История». – М., 2001.
31. Луман Н. Медиа коммуникации. – М., 2005.
32. Семенникова Л.И. Россия в мировом сообществе цивилизаций. – М., 1995.
33. Тойнбі А.Дж. Дослідження історії. Т. 2. – К., 1995.
34. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М., 2003.

Summary

In the article the author examines the ways of applying civilizational analysis to the research of different countries. The approach offered here is embedded in N.Luman's sociological theory of communications and the theories of consciousness in modern psychology. The author builds up on it by constructing a structural dynamic model of a local civilization with an eye on its use in country studies.

Л. О. Нестеренко

ПРОБЛЕМА КОРОЛІВСЬКОЇ ВЛАДИ В ІСТОРИЧНИХ УМОВАХ ФРАНЦІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI СТОЛІТТЯ

Ранній новий час – XVI–XVII ст. в історію ввійшов як час формування й панування абсолютних монархій, хоча поняття «доба абсолютизму» є образ, створений історичною традицією ще XVIII–XIX ст. В основу його закладена ілюзія про панування монархії як основної форми правління у країнах Європи, коли більшість європейських правителів мали абсолютну владу, або прагнули її. Наступні покоління вірили, що саме в цей час ніби втілювалася ідея, сформульована у Кодексі Юстиніана: “Що хоче государ – має силу закону”.

Дослідження ж політичного життя епохи показали, що реально Європа представляла досить строкату картину середньовічних регіональних політичних утворень, які на кінець середньовіччя представляли конгломерат монархій – абсолютних, обмежених, номінальних, моно- і поліетнічних – та республік – олігархічних, федеративних, шляхетських тощо, розділених на католицький і православний світ.

Серед величезного нагромадження подій, якими багатий цей період, при всій різноманітності політичного устрою європейських країн на рубежі нового часу, можна прослідкувати загальну рису: різке посилення централізаторських тенденцій, що проявлялося в об'єднанні територій держав навколо єдиного центру, створенні державного управління, відмінного від середньовіччя, зміни функцій та ролі верховної влади. Процеси були обумовлені глибокими трансформаціями європейського суспільства, в них були зацікавлені різні соціальні групи, але вони породжували конфлікти, які приймали різні форми та при цьому набували величезних масштабів, втягували до себе майже всю спільноту країни. До таких масштабних подій відносяться громадянські війни у Франції XVI століття. Гугенотські або релігійні, або громадянські – ці назви дали подіям, що розгорталися протягом 1559–1598 рр., ще сучасники [1, s. 512,550], і ця традиція зберігається до цього часу [2; 3]. Ці назви дають нам можливість визначити проблеми, які переживало суспільство того часу і серед них – це проблема влади, бо всяка громадянська війна це, насамперед, боротьба за владу у країні. Але якщо традиційна історіографія бачила цю боротьбу у зіткненні гугенотів та католиків, їх лідерів з аристократичних угруповань, королівської влади – цю концепцію блискуче розвинув професор Київського університету І.В. Лучицький [4], і до неї й сьогодні звертаються історики, в тому числі і Франції – то сьогодні дослідники, розширивши можливості історичного пізнання мають можливість висвітлити нові сторони подій того часу, уявлення про зміст громадянської війни.

В умовах широкого поєднання і соціологічних (масових) і культурологічних пізнавальних засобів, які набули поширення у наукових студіях, на думку такого авторитетного вченого як Ю. Бессмертний

[5, с. 37-42], відбувається перехід на другий план історії політичних криз, реформ та зіткнень, а звертається, в першу чергу, до історії політичної культури і тих культурних феноменів, які в той чи інший момент забезпечують готовність людей підкорятись владі, її окремим представникам. Тобто особлива увага сучасних дослідників спрямована на механізм влади в середині соціальної системи, історію уявлень про владу, роль в цих процесах історичних особистостей, проблеми державності [6; 7; 8].

Це дало можливість історикам представити процес централізації влади як хитке балансування на межі, де стикалися об'єм центральної публічної влади, місцевої провінційної влади, середньовічного корпоративізму. А тогочасне суспільство вбачало сутність подій у відстороненні на узбіччя інститутів, що мали свої права, в тому числі і владні, та деспотичному зосередженні їх у руках монарха. Так, майже за двадцять років до початку громадянських війн французи познайомилися з трактатом Етьєна Ла Боесі „Міркування про добровільне рабство” [9, с. 7-42]. Це видатний і знаковий твір, в якому з пафосом розвінчується ідея сильної одноосібної влади, оспівується республіканізм та свобода. Публіцистичний твір Ла Боесі був піднятий на щит ідеологами різних таборів в епоху громадянських війн, став еталоном для цілої політичної програми – так званих монархомахів-тираноборців [10]. Вони фактично висвітлили проблему суспільно-політичного життя ранньомодерної епохи – монархія як форма влади та можливі варіанти її еволюції.

Істориками багато зроблено для розширення наших уявлень про поняття „абсолютизм”. І сьогодні не можна не погодитися з висловом Нормана Дейвіса, що реальна історія політичного життя Європи XVI ст. не означала, що відбувався загальний наступ абсолютизму, а, скоріше, мова йшла про утвердження одного з кількох конкурентних ідеалів [11, с. 539]. Конфлікти Франції XVI ст. мали своєю складовою і питання формування нової політичної системи, в якій потрібно було визначити місце монархії. Документи епохи громадянських війн свідчать, що французи не готові були прийняти республіканську ідею Ла Боесі. Навіть у критичні часи другої половини XVI ст., коли правлячі королі показували свою нездатність вирішувати болючі питання суспільного життя, робили вчинки, які збурювали значну частину населення [12], ідея монархії продовжувала визначати політичні орієнтири масової свідомості. Від цього часу збереглися унікальні документи: брошури, листівки, послання тощо, які мали поширення у Франції того часу, які направлялися до королівського двору [13]. Їх автори постійно підкреслювали свою відданість саме королю. У досить популярному серед опозиції початку 1560-х рр., бо про нього згадується у багатьох джерелах, „Зверненні до французького народу” підкреслюється: „Наша мета полягає у тому, щоб переконати вас зберегти незмінну покору нашому доброму королю” [14, р. 402]. У брошурі „Стани Франції, пригноблені тиранією Гізів” автори збройний виступ проти королівського двору зображують як акт демонстрації найбільшої відданості королівській владі: „Настав той час, коли необхідно показати всю силу своєї прихильності та вірності до особи короля” [14, р. 404].

Така стійкість монархічної ідеї французького суспільства на рубежі нового часу мала глибокі історичні корені з епохи середньовіччя, коли був сформований образ влади, і цим образом став образ короля-монарха та міф королівської влади. Сучасна наука представляє владу як право та можливість одних наказувати, розпоряджатися, управляти іншими; здатність і можливість одних здійснювати свою волю по відношенню до інших, чинити визначальний вплив на їх поведінку і діяльність, використовуючи для цього авторитет, право, насильство та інші засоби. Теоретично політична влада має основні джерела своєї законності: це авторитет, що спирається на традицію, на харизму (величезну популярність і культ особистості політичного лідера), на раціонально-правові засади (визнається народом, бо спирається на раціональні, загальновизнані закони) [15, част. III]. У середньовіччя – епоху, що відноситься до аграрного, доіндустріального суспільства, за М. Вебером, який даючи культурну характеристику, визначив його як традиційне суспільство – засади політичної влади соціум у цілому і окрема людина бачили в комплексі традицій, що були успадковані від античного світу і від германських народів, які створили нові держави Європи в ході Великого переселення народів.

Домінуючою політичною ідеєю, що втілювала у середньовічному суспільстві образ влади, була ідея монархії, яка передбачала концентрацію влади в руках одного суб'єкта, високий рівень персоніфікації влади. Фактично особистість монарха, короля стає таким концентрованим символом влади, який був акумульований в міфі про цей образ. У творенні цього міфу брали участь багато поколінь як представників самої влади та інтелектуалів середньовіччя, так і широкої спільноти, як це показав у своїй праці Марк Блок [16].

У VI-IX ст. Європа перебувала у такому стані, який не сприяв філософсько-теоретичній діяльності. Варвари-германці Європи не могли ще оволодіти залишками античної науки, а тим більше її розвивати. Але саме в цей період у суспільній думці утверджується ідея про монархію як ідеал, до якого прагнуть народи. Такий ідеал бачили у продовженні ідеї Римської імперії з персональною владою імператора. Варварські вожді та королі свій статус у V ст. закріплювали через отримання від римських імператорів посад консулів, префектів і т.п. на своїх територіях. Пізніше роль легалізації їх влади будуть виконувати то візантійські імператори, то римські папи, до яких посилають посольства і

від яких отримують грамоти про визнання їх правління. Це і франкський король Дагоберт у 630 р., який домовляється з візантійським імператором про визнання його влади, і Карл Великий також довго (з 800 р. по 812 рр.) добивався визнання свого статусу від Константинополя. Йому довелося вести навіть війну з Візантією, і тільки це змусило імператора Михайла I назвати Карла “імператором” і “базилевсом”.

Монарх-король стає уособленням, персоніфікованим втіленням поняття “влада”. Всі інші посадовці і сановники отримували владу тільки з одного джерела – від короля, і в розмірах, які він визначав.

Про джерела цієї влади середньовіччя мало різні уявлення. Дослідники виділяють умови, за якими заявлялися претензії на владу і на які реально спиралась уже з раннього середньовіччя в обґрунтуванні своїх прав окремі особи [15, с. 197-208].

Германці принесли і закріпили (не перебільшуючи міф про їх особливість, бо вони сприйняли і рудименти античної демократичної традиції) ідею про народ, що створює закон, і цей закон поєднує людей у групи. Закон не тільки походить від народу, але й стосується кожної людини племені. Право стає атрибутом кожної людини, захищає її. А оскільки закон належить народу, то і влада походить від волі народу. Варварські королі, що діяли в рамках народних зборів, отримували владу від народу і діяли в рамках закону, який він встановлював.

Так, поняття “королівство” представляло досить туманне твердження, що це не стільки територія з чіткими кордонами, скільки народ, який є певною спільнотою, зорганізованою притаманними їй законами. Король з його сановниками теж входить до цієї спільноти. Він повинен був дбати про добробут народу, правити без насильства згідно з законом, якому сам також підлягав.

Чітких публічних повноважень, обов’язків та установок по координації дій у короля не було. Однак сенс полягав у тому, що суспільство все ж визначало виключне, особливе місце короля по відношенню до всіх інших. Приймалося як не порушна аксіома: відсутність рівності всіх перед законом – кожен посідає ті права, які належать йому за його чином і положенням. З епохи раннього середньовіччя, коли відбувається юридичне закріплення станових привілеїв, міцно вкорінюється ідея про ієрархію суспільства, на вершині якої стоїть король. Всі знали, що існують межі його повноважень, які він не міг переступати, не порушивши закон і мораль, але ніхто не сумнівався у тім, що йому належать права, з якими не може зрівнятися жоден підданий. Це відповідає римському визначенню, що монарх: *Singularis major universis minor* (Вищий за кожного, але менший за спільноту).

Раннє середньовіччя – епоха Франкського королівства, коли внаслідок Великого переселення влада опинилася в руках завойовників-варварів і вожді племен, носії влади за звичаєм, перетворюються у державців. Але обґрунтування своєї влади через авторитет традиції, звичаю зберігається. Традиція закріплює за ними статус “знатності” і привілеї, що з нею пов’язувалися на військову, судову владу, окремі функції управління, законодавчу ініціативу тощо. Це закріплювалося цілим рядом ритуальних речей, як то священні імена королів що передаватися у спадок (Хлод-Вік – “прославлений у боях”; Хильд-Рік – “могутній воїн”; Карл – “сміливий”), священних реліквіях, що теж передавалися як відзнака наділення їх власників особливими якостями. Ще Тацит писав у “Германії”: “Велика знатність або видатні заслуги батьків надають звання вождя навіть юнакам” (Гл. XIII).

Феодалізм вніс свої поправки до способів функціонування королівської влади. В умовах обмежених матеріальних ресурсів, які міг використовувати король для формування апарату управління, армії, важливими стали васальні відносини. Сеньйоріальна система – це форма об’єднання феодалного класу, а по змісту – держава. Вона мала специфіку: 1) зміцнювались особисті зв’язки “сюзерен-васал”, бо виникала добровільна домовленість про взаємні обов’язки (оформлялись вимоги до місцевого адміністративного управління для васала, захист і допомога для сюзерена); 2) стосунки васала і сюзерена відрізнялися від стосунків монарха і підданих, бо в них не проводився розділ між особистими правами й обов’язками до короля як до особистості і правами та обов’язками до держави. Часто саме приватні конфлікти між королями та їх васалами породжували внутрішню загальнодержавну кризу, ставили під загрозу державні інтереси. Під час Столітньої війни, після її поновлення у 1415 р., герцоги Бургундські (спочатку Жан Безстрашний, а після його вбивства, в організації якого підозрювали спадкоємця престолу дофіна Карла, герцог Філіпп Бургундський) уклали союз з англійцями саме на цьому ґрунті. З погляду сьогодення це представляється як зрада бургундських герцогів, але норми епохи, де особисте стояло над державою, це скоріше виглядало як достойна відповідь на злочини від королівського двору.

Король при цьому ставав “першим серед рівних”, його влада, як і земля, ставали спадковими, як було спадковим всяке феодалне володіння, тільки у короля це були землі всього королівства. Яскравим прикладом слугують події 1328 р. у Франції. Після смерті останнього сина Філіппа IV Красивого Карла IV у династії Капетингів прямим спадкоємцем залишалась тільки дочка Філіппа, у той час англійська королева Ізабелла. На зборах французької знаті було визначено, що землі Франції, як і влада у королівстві – це алод, а згідно з традицією “Салічної правди” за її першої редакцією Хлодвіга 511 р. земельний спадок переходить тільки по чоловічій лінії. На королівський трон був вибраний Філіпп VI з бокової гілки Капетингів – клану Валуа (династія 1328-1589). До речі, саме ці події, у яких

переплететься приватний і державний інтерес, стануть передумовою Столітньої війни, яку розпочне з 1337 р. син Ізабелли – англійський король Едуард III, який буде вважати, що його обійшли у передачі влади.

У той же час християнська традиція сприяла виробленню у IX–XI ст. концепції про походження влади короля від Бога. Так визначає своє отримання влади імператора і короля Карл Великий: „...августійша світлість Карл, коронований Богом, великий і миролюбний імператор, що править Римською імперією, та милістю Божою король франків і лангобардів».

На XI ст. у Європі розробляються і діють три ідеї, на які спирається обґрунтування влади:

- король обирається народом і підпорядкований закону народу;
- король успадковує владу, трон за традицією і є хранителем звичаю, що єднає народ;
- король має владу з ласки Божої, і сам встановлює закон, бо виконує волю Бога.

Тому король виступав у кількох іпостасях, які дозволяли об'єднувати всі стани суспільства. Він був зверхником для духовенства, ватажком-сюзереном для рицарства і покровителем простого народу.

Ці концепції влади поєднувались і протистояли одна одній. Французькі монархи, як правило, прагнули підкріпити свою владу посиленням на всі три засади. Так, Піпін Короткий і Карл Великий та їх спадкоємці під час своєї коронації посилалися на “прагнення всього народу... і за всезагальною згодою”, і на “як велить звичай”, і на “волю Всемогущого Бога”.

На XI ст. складається ритуал коронації монарха з символічними церемоніями і жестами, які красномовно доводили, в першу чергу, божественну обраність монарха. Хоча, згідно зі звичаєм династичності, наступник монарха ставав королем у момент смерті свого попередника (“король помер, хай живе король”), він мусив пройти церемонію миропомазання, оскільки лише таким чином його влада ставала повністю законною в уяві васалів та підданих. Коронація відбувалася у спеціально побудованому королівському соборі Реймса, після поховання покійного короля. Помазання на царство здійснювалось священним елеєм, що його, за легендою приніс з небес білий голуб і з кубку, яким приймав хрещення Хлодвіг. Під час церемонії король отримував від ієрархів церкви символ його заручин із Богом і верховної влади над духовенством – обручку; від світських ієрархів – меч і шпори – ознаки верховного командувача і начальника рицарства. Формула проголошення короля підкреслювала всі джерела його влади. До речі, ритуал дожив до кінця існування королівської влади у Франції [17, с.105–122].

Як помазаник Божий, король Франції вважався у середньовічному суспільстві верховним суддею. Цьому сприяло вкорінене на рівні колективної ментальності переконання, що присуд короля тотожний волі самого Господа, і це сприяло в епоху становлення централізованої держави зміцненню королівської влади шляхом обмеження сваволі феодалних сеньйорів, створенню королівського суду на противагу феодалному.

Король вважався і гарантом дотримання засад християнської моральності. У своїй, якщо не повсякденній, то обов'язково у публічній поведінці монархи намагались дотримуватися значущих для колективної уяви взірців. Найбільш популярними для порівняння були образи царів Давида і Соломона. Своєрідною “рекламою” королівської влади у свідомості підданих були влаштовані публічні демонстрації таких брендів як “справедливість”, “загальна доступність”, “простота судочинства”. Середньовічні піартехнології намагались представити короля як такого, що отримує частку могутності Всевишнього, яка давала їм надприродні властивості – формувалася віра в “королів-чудотворців”. Французькі історики докладно дослідили, як функціонувала ця установка на практиці [16; 18]. Традиція приписувала французьким королям здатність цілювати хворих на проказу (лепру) і золотуху; влаштовувалися церемонії цілення, причому жоден з них не заразився цими інфекційними хворобами. Віра у чудодійну силу дотику короля жила у сільських районах Франції до кінця XIX ст.

У реальній практиці політичного життя це приводило до використання різних способів приходу до влади, а спосіб обґрунтування претензій на неї мав і зворотну сторону – породжував конфлікти навколо королівського трону. Так, монархи прагнули до безумовної передачі влади спадкоємцям, збереження династичності. Такий принцип домінував у Франції. Але й тут для приходу до влади часто користувалися ідеєю про право народу вибирати короля. Так, прийшов до влади Піпін Короткий у 751 р., з 888 р. до кінця XI ст. у Франції діяла система виборності королів, у 1328 р. на зборах знаті волею народу трон отримала династія Валуа. Тобто ідея виборності ніколи зовсім не полишала політичну еліту Франції, навіть при стійкій, здавалося, традиції династичності. А такі прецеденти ставили королів у залежність від тих, хто їх вибирав. І протягом XIV–XV ст. Французька аристократія не раз формувала опозицію до королівського двору.

Завдавала клопоту як європейським монархам, так і французьким, посилення на таке джерело влади як “воля Бога”. Бо в XI ст. на неї зробили заявку римські папи. Папа Григорій VII (1073-1085) у такому документі, що вийшов з надр папської канцелярії як “Диктат папи”, оголосив папську теократію, політична влада оголошувалась частиною могутності, що йому дав Бог на Землі. Світські монархи лише повинні виступати слугами папи, що виконують функції, які він їм надає. Така заявка породжувала зіткнення світських монархів і пап. Найбільш гострою і тривалою стала боротьба

німецьких імператорів і пап. Французькі королі у такий конфлікт вступили, коли змогли зосередити значні сили у процесі централізації. До цього часу традиційно проводилась ідея “священного союзу франків і католицької церкви”, франки оголошувались вибраним Богом народом, “мечем Бога на землі” і т.п. Однак зміцнена монархія і тут у 1302 р. діями Філіпа IV Красивого заявила про верховенство волі короля та території Франції. Конфлікт з папою Боніфациєм VIII привів до того, що французи посадили на папство свого ставленика і, щоб остаточно вирішити питання, хто є носієм влади на землі, король заставив папу перенести резиденцію з Риму до Авіньйону (1309–1378 – Авіньйонський полон пап). Проти тих церковних структур, які не визнали право короля на верховну владу були здійснені репресивні акції.

Таким чином, середньовіччя напружувало теоретичну і практичну спадщину щодо походження влади та держави. Саме вона сприяла як розвитку французької державності, консолідації французів як спільноти, з традиціями і формами політичного життя, які вплинуть на розвиток подій епохи громадянських війн.

Так, система абсолютної монархії, що формувалася і поєднувала персоніфіковану авторитарну владу з створенням інститутів державного управління, була найбільш ефективним методом реалізації проєктів державотворення Франції в перехідний період від середньовіччя. Але, ця персоніфікація влади, гіпертрофована роль особистості монарха ставила політичне і суспільне життя всієї держави в залежність від індивідуальних рис монарха, його таланту чи, навпаки, нездатності, до керування. Останні представники династії Валуа – Франциск II, Карл IX, Генріх III за період з 1559 по 1589 рр. втратили важелі управління, цілим рядом своїх дій або, навпаки, бездіяльності породжували все нові та нові конфлікти. Велику роль зіграв вплив у цей час на королівську владу жінок, серед яких виділяється особистість королеви Катерини Медичі, регентки при неповнолітньому Карлі IX. Історична традиція, що її зафіксували різноманітні джерела того часу, сформували стійкий образ „Чорної королеви”, злого генія, який стояв за всіма негараздами королівства. Сьогодні історики прагнуть виявити історичну реальність, „знайти” справжню Катерину Медичі [19]. Однак, для суспільства, яке хворобливо переживало зміни у суспільному становищі жінки на рубежі нового часу, яке ввійшло до історії Європи як суспільство з „Молотом відьм”, той вплив який жінки мали на ключовий інститут суспільства – владу, привела до демонізації цієї ролі, слугувала засобом збурення суспільної думки [20; 21].

Цілий ряд явищ, що супроводжували розвиток політичної системи того часу у Франції – формування соціальної бази абсолютизму і трансформація феодалного класу в дворянство та придворну аристократію, територіальна консолідація і ліквідація середньовічного провінціалізму, формування кордонів та активізація зовнішньополітичного експансіонізму, формування нового „образу держави”, деспотичні елементи соціального терору, процес зміни відносин держави і церкви тощо, вимагали вироблення нового „Образу монарха”. Перехід до нових ідеологічних орієнтирів у відносинах Держава-Людина, був пов’язаний з руйнуванням сталих традицій суспільства, а це, в свою чергу, стало ще одним каталізатором поглиблення кризових явищ у французькому суспільстві, розгортання громадянських війн.

Джерела та література

1. Procès-verbal de l'assemblée de Nîmes // Bulletin historique et littéraire de la société de l'histoire du protestantisme français. – P., 1873. – Т. 22.
2. Coudy J. Les guerres de religion. – P., 1962.
3. Garrison J. Guerre civile et compromise (1559–1598). – P., 1992.
4. Луцицкий И.В. Феодалная аристократия и кальвинисты во Франции. – К., 1871.
5. Бессмертный Ю.Л. Как писать историю? Методологические веяния во французской историографии 1994–1997 гг. // Новая и новейшая история. – 1998. – № 4.
6. Chaunu P. Histoire, science sociale. La duree, l'espace et l'homme à l'époque moderne, 1517–1620. – P., 1984.
7. Cornette J. L'affirmation de l'Etat absolu (1515–1652). – P., 1995.
8. Кривушин И.В. Франсуа де Ла Ну. Политические и военные речи // Проблемы социальной истории и культуры средних веков и раннего нового времени. – СПб., 2003. – Вып. 4.
9. Ла Боэзи Э. Рассуждения о добровольном рабстве. – М., 1952.
10. Уваров П.Ю. Религиозные войны и тираноборчество во Франции XVI века // Средневековая Европа глазами современников и историков. – М., 1995.
11. Дейвис Н. Европа: История. – К., 2000.
12. Шишкин В.В. Королевский двор и политическая борьба во Франции в XVI–XVII веках. – СПб., 2004.
13. Memoires de Condé. – Londres, 1743–1744. – Т. 1–3.
14. Memoires de Condé. – Londres, 1743. – Т. 1.
15. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. История политической думки. – К., 1997.
16. Блок М. Короли-чудотворцы. Почерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространенных преимущественно во Франции и в Англии. – М., 1998.
17. Ададуров В. История Франции. Королівська держава та створення нації (від початків до кінці XVIII століття). – Львів, 2002.

18. Le Goff J. Saint Louis. – P., 1996.
19. Клоулас (Клула) И. Екатерина Медичи. – М., 1997.
20. Варфоломеевская ночь: событие и споры / Под. ред. П.Ю. Уварова. – М., 2001.
21. Berce M.Y. La naissance tragique de l'absolutisme. – P., 1992.

Summary

The author of the article draws attention on history of early modern Europe and on the questions which a new epoch put before society in the field of political life. Among problems which provoked the conflicts of French society there was a problem of power. In the article the author exposes the role of question of power during Civil war, its understanding and perception by different layers of society and historical sources of these problems.

О. М. Маклюк

ІЗ ІСТОРІЇ ІНСТИТУЦІЙ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ: МІСЦЕ ТА РОЛЬ ТАЄМНОЇ РАДИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ АНГЛІЇ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

В історичній науці останніх десятиліть проблеми державотворення залишаються одними з головних. Формування та особливості розвитку королівських рад раннього нового часу сьогодні лишаються маловивченою сферою державного життя доби раннього абсолютизму. Визначити характер та шлях розвитку цієї установи – це проблема, яка ще чекає свого часу для досліджень. Між тим, такий аналіз, на нашу думку, сприяв би кращому усвідомленню характеру функціонування держави раннього нового часу, розумінню ролі монарха в системі управління, а також специфіки функціонування органу, який став прообразом кабінету міністрів держав нового часу.

У період розвитку публічної влади в Англії початку XVI ст. король поступово консолідував у своїх руках всі гілки державного управління. У зв'язку з цим змінюються принципи формування державних органів. Королівській компетенції підлягають всі сфери державного життя, а з розвитком права та отриманням королем функцій правового характеру встановлюється монополія держави в особі короля на політичну владу. Проте безпосередня участь короля в управлінні була обмеженою через великий обсяг державних справ. Здійснюючи у цілому внутріполітичний курс, король був змушений делегувати частину своїх повноважень органам центрального державного управління. Таким чином, органи державної влади стали похідними від влади королівської і мали своїми владними засобами реалізовувати волю короля. На етапі становлення феодальних відносин король був оточений постійними радниками, міністрами. На думку французького дослідника феодальних монархій Англії та Франції Х–ХІІ ст. Ш. Пті-Дютаї, головними радниками короля англо-саксонського періоду були в основному родичі, воїни, єпископи, службовці та ін. [1, с. 39]. Нормандське завоювання 1066 р. завершило централізацію державної влади в Англії, а за королів Генріха II (1154–1189) та Річарда I (1189–1199) сформувались також і традиції королівської ради, до складу якої входили люди, знатні в Англії за походженням, які користувалися особливою довірою монарха. Вони брали участь у вирішенні найважливіших державних питань. Проте цим радам ми не можемо приписувати риси установи, вони не мали встановленого порядку періодичності своїх засідань і не існувало суворих правил щодо вибору членів, що скликаються. Тільки на початку нового часу королівська рада набуває вигляду установи.

Історія Таємної ради знайшла висвітлення у цілій низці праць. Вчені по-різному визначали роль та місце цього органу в системі управління, особливо це стосується змісту взаємовідносин з королем та парламентом. Історії розвитку Таємної ради як центральної установи англійської монархії присвячена праця англійського дослідника XIX ст. А.В. Дайсі, яка вийшла друком у Лондоні в 1887 р. Історик дає загальну історію установи та відмічає зростання її вагомості на початку нового часу. На думку дослідників, рубіжною та визначальною для цієї установи стала перша половина XVI ст. У двотомній праці В.Н. Александренко показав, що роль і значення Таємної ради тісно пов'язані зі зміною характеру королівської влади [2, р. 39; 3, т. 1, ч. 2, с. 1]. Він вважав, що ранньотюдорівський період став особливим етапом у розвитку Таємної ради, коли ця установа стає не тільки найважливішим виконавчим органом держави, але й ланкою, що поєднувала короля та парламент. Англійський історик Д. Гай відзначає, що „було б помилкою вважати, що Генріх VIII не консультувався з парламентом та радою, його персональні методи правління поєднувались з консультаціями Таємної ради” [4, р. 59]. На думку Д. Макі, фахівця з політичної історії ранньотюдорівської монархії, Таємна рада відігравала провідну роль у системі державного управління. Характеризуючи роль ради Генріха VIII, він відводить їй друге місце у державній історії: “У той час, як рада була потужним інструментом у руках короля,